

(Tahran 1333) ve Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1338) aynı adla Farsça'ya tercüme etmişlerdir. 9. *Ebû Müslim el-Ĥorâsânî* (Kahire 1905). Zeki Mugâmir tarafından *Ebû Müslim-i Horâsânî* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1330), Habîbullah-ı Âmûzgâr (Tahran 1318), Rükneddin Hümayûn-ı Ferruh (Tahran 1323), Abdülhüseyin Mirzâ b. Müeyyidüddavle (Tahran 1333-1334) ve Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1339) tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. 10. *el-Abbâse* (Kahire 1906). Eseri Hasan Bedreddin Abbâse adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1339 r./1342 h.), Mirzâ İbrâhîm-i Kumîni (Tahran, ts.), Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1332) ve Muhammed Takî-i Şerîatî-i Mezinânî (Meşhed 1334) Farsça'ya tercüme etmişlerdir. 11. *el-Emîn ve'l-Me'mûn* (Kahire 1907). Kitabı Abdülhamîd-i İsnak Hâverî (Tahran 1310), Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran, ts.) ve Ali Asgar-ı Hikmet (Tahran, ts.) *Emîn ü Me'mûn* adıyla Farsça'ya çevirmişlerdir. 12. *Arûsu Ferğâne* (Kahire 1908). Zeki Mugâmir tarafından *Cihan Hatun Fergana Güzeli* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1927), Emîr Kulî Emînî (İsfahan 1334) ile Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1954) tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. 13. *Ahmed b. Tolun* (Kahire 1909). Mîr Seyyid Ca'fer-i Gazbân ile (Tahran 1328, 1339) Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1344) tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. 14. *Abdurrahmân en-Nâsir* (Kahire 1909). Emîr Kulî Emînî eseri Farsça'ya tercüme etmiştir (İsfahan 1311). 15. *el-İnkılâbü'l-Ösmânî* (Kahire 1911). Ali Abbas Müznib tarafından *Osmanlı İnkılâbı* adıyla Âzerî Türkçesi'ne (Bakü 1332), Ali Ekber-i Kavim (İstanbul 1329) ve Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1336, 1343) tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. 16. *Şelâhuddîn ve makâ'idü'l-haşşâşîn* (Kahire 1913). Zeki Mugâmir tarafından *Selâhaddîn-i Eyyûbî ve İsmâilîler* (İstanbul 1927) adıyla Türkçe'ye, Muhammed Alî-i Şîrâzî (Tahran 1334), Mütcebâ Mînovî tarafından *Şelâhaddîn-i Eyyûbî ve İsmâ'îliyan* adıyla Farsça'ya (Tahran 1304) çevrilmiştir. 17. *Şecere-tü'd-dür* (Kahire 1333/1914). Habîbullah-ı Âmûzgâr eseri *Melike-i İslâm* adıyla Farsça'ya tercüme etmiştir (Tahran 1298). 18. *el-Memlûkû's-şârid* (Kahire 1892). 19. *Esîrû'l-mütemehdî* (Kahire 1892; Farsça tercümesi, Tahran, ts.). 20. *Cihâdû'l-muhibbîn* (Kahire 1894; Farsça tercümesi, Tahran, ts.). 21. *İstibdâdû'l-memâlik* (Kahire 1896; Farsça tercümesi, Tahran, ts.). 22. *Fetâtû'l-Kayrevân* (Kahire 1331/1912).

BİBLİYOGRAFYA :

C. Zeydân, *Âdâb* (Dayfi), IV, 645-647; Serkis, *Mu'cem*, I, 985-987; Zirikî, *el-A'âm* (Fethul-lah), II, 117; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 186-190; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 125; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 167; Mârûn Abbûd, *Edebü'l-Ârab*, Beyrut 1960, s. 438; Hânâbâ, *Fihrist*, s. 4, 534, 605, 617, 645, 635, 815; Özege, *Katalog*, I, 386; Baron Carra de Vaux, *Müfekkîrû'l-İslâm* (trc. Âdil Zuaytîr), Kahire 1979, I, 114-118; Enîs el-Makdisî, *el-Fünûnû'l-edebîyye ve a'âmühâ*, Beyrut 1980, s. 515-517; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'asîrûn*, Dimaşk 1401/1980, s. 143-147; a.mlf., "Between Ottoman Loyalty and Arab Independence" Muhammed Kürd 'Ali, *Görği Zaydân ve Şakib Arslân*, *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1986, s. 347-356; Nezir Abbûd, *Corcî Zeydân: Hayâtüh, a'mâlüh, mâkile fih*, Beyrut 1403/1983; Reşid Yusûf Atâullah, *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabiyye* (nşr. Ali Necîb Atvî), Beyrut 1985, II, 393-394; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî târîhi'l-edebî'l-Arabî*, Beyrut 1986, II, 191-195; Şiblî en-Nu'mânî, "Tenkit ve Takrîz" (trc. M. Akif), *SR*, VIII/189 (1328), s. 92, 131-132; VIII/193 (1328), s. 211-212; VIII/191 (1328), s. 171-172, VIII/195 (1328), s. 252; VIII/196 (1328), s. 272; VIII/198 (1328), s. 312; VIII/199 (1328), s. 332; IX/209 (1328), s. 19-20; X/259 (1329), s. 412; Cübrân Halîl Cübrân, "Corcî Zeydân", *el-Hilâl*, IV/23, Kahire 1915, s. 309-310; Muhammed Hüseyin Heykel, "Corcî Zeydân kemâ 'araftüh", a.e., X/47 (1939), s. 963-965; Muhammed Ferîd Vecdî, "Taḥiyye ve takdîr ilâ rûhi Corcî Zeydân", a.e., s. 966-967, 971; Abbâs Mahmûd el-Akkâd, "Corcî Zeydân el-müfekkîr", a.e., s. 968-971; Halîl Matrân, "Corcî Zeydân, er-recülül-hâk ve'l-âlimül-müceddid", a.e., s. 972-974; Abdülâzîz el-Bîşrî, "Corcî Zeydân", a.e., s. 975-976; Thomas Philipp, "Language, History and Arab National Consciousness in the Thought of Jurjî Zaidân (1861-1914)", *IJMES*, IV (1973), s. 3-22; Erika Pabst, "Çirğî Zaidân und der historische roman in der modernen Arabischen Literatur", *Hallesche Beiträge zur Orientwissenschaft*, sy. 4, Halle 1982, s. 41-47; Donald Malcolm Reid, "Cairo University and the Orientalists", *IJMES*, XIX/1 (1987), s. 61-66; M. M. Badawî, "Gurğî Zaidân: His life and Thought (by Thomas Philipp)", *JAL*, XIV (1983), s. 98-100; Abdallah Cheikh Moussa, "L'écriture de soi dans les muḥakkirât de Gurğî Zaydân", *BEO*, XXXVII-XXXVIII (1988), s. 23-50; Ign. Kratschkovsky, "Circî Zeydân", *IA*, III, 194-195; Ronart, *CEAC*, s. 578; Pierre Cachia, "Zaydân, Jurcî", *DOL*, III, 199; Muhammed Abdül-ganî Hasan, "Târîhu âdâbi'l-luğatî'l-Arabiyye", *Tî*, IV, 809-824; *ABr*, VI, 157.

MUHARREM ÇELEBİ

COULSON, Noel James

(1928-1986)

İslâm hukuku alanındaki araştırmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçısı.

18 Ağustos 1928'de Blackrod'da (Lancashire) doğdu. Wigan Grammar School'u bitirdikten sonra Keble College'e (Oxford) girdi. Burada klasik dillerle Doğu dillerin-

deki kabiliyeti sebebiyle dikkatleri üzerine çekti (1950). Kıbrıs ve Süveyş'te istihbarat subayı olarak tamamladığı askerlik görevinden sonra Oxford Üniversitesi'ne geri döndü (1952) ve meşhur şarkiyatçı Joseph Schacht'ın tavsiyesi üzerine İslâm hukuku bölümünde, Fas kütüphanelerinde mevcut hukukla ilgili el yazmaları üzerine yüksek lisans ve doktora çalışması yaptı. Schacht ile birlikte çalışırken ders vermesi için Sir N. Anderson tarafından Londra Üniversitesi'ndeki School of Oriental and African Studies'e (SOAS) davet edildi. Coulson burada İslâm hukuku dersleri okutmanı olarak görev aldı (1954). 1967 yılında Doğu ülkeleri hukuku bölümünün başkanlığına getirildi. Bu görevi hayatının sonuna kadar sürdüren Coulson bir süre hukuk fakültesi dekanlığı da yaptı. Bu arada genelde İslâm hukuku, özelde ise ticaret ve miras hukukunun modern topluma uygulanması imkânları ile ilgili araştırmalar yapmak için Ortadoğu gezilerine çıktı. Ayrıca Chicago, Harvard, Pennsylvania, California (Los Angeles), Utah ve mezun olduğu Keble College gibi diğer bazı üniversitelerde misafir profesör olarak dersler verdi; Nijerya'daki Ahmedü Bello Üniversitesi'nin yeni kurulan hukuk fakültesinde dekanlık yaptı (1965-1966). *Arab Law Quarterly* dergisinin yayın kuruluna ve Gray's Inn Barosu'na da üye olan (1966) Coulson 30 Ağustos 1986'da Haslemere'de (Surrey) öldü.

Eserleri. Hemen hemen tamamı İslâm hukuku sahasında olmak üzere otuza yakın kitabı, çeşitli ilmî dergilerle kolektif eserlerde araştırma yazıları ve bazı ansiklopedilerde maddeleri bulunan Coulson'un en önemli çalışmaları şunlardır: 1. *A History of Islamic Law* (Edinburg 1964). İslâm hukuk tarihiyle ilgili olan bu eser klasik ve modern birçok kaynaktan faydalanılarak hazırlanmış özet bir çalışmadır. İslâm hukukunun doğuşu, gelişme sürecinde teori ve pratik, çağdaş İslâm hukuku bölümlerinden meydana gelen eser Arapça ve Çince'ye tercüme edilmiştir. 2. *Conflicts and Tensions in Islamic Jurisprudence* (Chicago 1968). Chicago Üniversitesi'nin hukuk fakültesinde misafir profesör sıfatıyla verdiği altı dersin notlarından oluşan eser, İslâm hukuk sistemindeki bazı kavramları ele almakta ve akıl-nakil, birlik-çeşitlilik, istibdat - hürriyet, hayalcilik - gerçekçilik, hukuk - ahlâk, durağanlık - değişkenlik bölümlerinden meydana gelmektedir (bu iki eserdeki görüşlerinin ten-

COULSON, Noel James

kidi için bk. M. Selim El-Awa, II/2, s. 143-179). 3. *Succession in the Muslim Family* (Cambridge 1971). İslâm miras hukuku ile ilgili bir eserdir. 4. *Commercial Law in the Gulf States: The Islamic Legal Tradition* (London 1984). School of Oriental and African Studies'in hukuk fakültesinde yüksek lisans programı çerçevesinde verdiği Ortadoğu ülkelerinin karşılaştırmalı ticaret hukuku derslerinin notlarından oluşan eser Körfez ülkelerinin ticaret hukuku ile ilgilidir.

BİBLİYOGRAFYA :

I. Edge, "Obituary: Noel Coulson", *BSOAS*, L/3 (1987), s. 532-534; "Writings of N. J. Coulson", a.e., s. 534-535; "Obituary: Professor Noel J. Coulson", *Arab Law Quarterly*, 1/5 (November 1986), s. 473-474; Muhammed Selim El-Awa, "Approaches to Shari'a: A Response to N. J. Coulson's A History of Islamic Law", *Journal of Islamic Studies*, II/2, Oxford 1991, s. 143-179.

CENGİZ KALLEK

CÖMERTLİK

Eldeki imkânları
meşrû ölçüler içinde,
gönüllü olarak ve karşılık beklemeden
başkalarının yararına sunma eğilimi.

Cömert Farsça *cevân*-merd kelimesinden Türkçeleştirilmiştir. Cömertlik kavramı İslâm ahlâkı literatüründe genellikle *sehâ*, *sehâvet* ve *cûd* terimleriyle ifade edilir. *Sehâ* ve *sehâvet* sözlükte "ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması" anlamına gelir. Bu mânadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de *sehâvet* denilmiştir. "Bir şeyin yeni, iyi ve sağlam olması", ayrıca "cömertlik yapmak" anlamındaki *cevd* veya *cevdet* kökünden türetilmiş olan *cûd* da terim olarak *sehâvet* kelimesiyle eş anlamlıdır (bk. *Lisâ-nû'l-'Arab*, "shv", "cvd" md.leri; Râgib el-İsfahânî, s. 293). Bazı İslâm ahlâkıları bu iki terimi cömertliğin farklı dereceleri için de kullanmışlardır (aş. bk.). Kur'an-ı Kerim'de *sehâ*, *sehâvet* ve *cûd* kelimeleri geçmemekle birlikte pek çok âyette *infak*, *isâr*, *i'tâ*, *it'âm*, *ihsan*, *ikram*, *bezl* gibi masdarlardan gelen fiillerle cömertlik erdeminin önemi üzerinde durulmuştur. Hadislerde ise hem bu kelimeler hem de *sehâ*, *sehâvet* ve *cûd* kelimeleri geçmektedir.

Cömertlik Câhiliye devrinin en önemli erdemleri arasında yer almaktaydı. Bu

dönemde cömertliğiyle ün salmış ve adları tarihe geçmiş pek çok kişi vardır. İbn Kuteybe'nin kaydettiğine göre Araplar arasında Kâ'b b. Mâme, Hâtim et-Tâî ve Herim b. Sinân'dan daha cömert bir kimse yoktu (eş-Şi'r ve's-şu'arâ, s. 164). Câhiliye devrinde birinin çok cömert ve misafirperver olduğunu anlatmak için "kuşları doyuran", "esen yeli besleyen", "yolcunun azığı", "köpeği korkak olan" gibi mecazi ifadeler kullanılırdı. Ancak bu dönemde cömertçe davranışların temel âmilî, ahlâkî ve insanî duygulardan ziyade kişinin veya kabilenin şan ve şöhretini yayma tutkusuydu. Esasen asâlet, cesâret ve sehâvet, Câhiliye hayatının en ciddi zaafılarından olan şeref yarışının (tefâhür) başlıca konularıydı.

İslâm dini cömertliği bir fazilet olarak kabul edip yüceltmenin ötesinde onu bencil duyguların tatmin vasıtası olmaktan çıkararak Allah rızası ve insan sevgisinden oluşan ahlâkî bir muhtevaya kavuşturmuştur. Kur'an-ı Kerim, malını Allah rızası için değil sadece insanlara gösteriş olsun diye harcayan kimselerin bu davranışlarının ahlâkî değer taşımadığını, yardımlaşmanın ancak insanlara iyilik etme (birr) ve Allah'a saygı gösterme (takvâ) niyetine dayalı olması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır (bk. el-Bakara 2/264; el-Mâide 5/2; el-Leyl 92/17-20). Kur'an'da cömertlik öncelikle Allah'ın sıfatları arasında gösterilmiştir. Allah sonsuz lutuf ve kerem sahibidir (er-Rahmân 55/27, 76; el-Alak 96/3). O'nun bir adı da kerimdir (el-İnfîtâr 82/6). Bundan başka Kur'an'da yer alan rahmân, rahîm, vehhâb, latîf, tevvâb, gaffâr, afûv, raûf, hâdî gibi ilâhî isimler de Allah'ın cömertliğini değişik yönleriyle ifade eden kavramlardır. Bir hadiste, "Allah cömerttir ve cömertliği sever" buyrulurken "cömert" karşılığında Allah'ın isimlerinden biri olarak "cevdâ" kelimesi kullanılmıştır (Tirmizî, "Edeb", 41).

Hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in cömertliğine dair pek çok rivayet yer almaktadır. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik gibi ünlü sahâbîlerden nakledilen hadislerde Hz. Peygamber insanların en cömerti olarak tanıtılmıştır (bk. Buhârî, "Bed'ü'l-vaḥy", 5, "Şavm", 7, "Menâkıb", 23; Müslim, "Fezâ'il", 48, 50). Yine Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Hz. Âişe gibi sahâbîler, Resûlullah'ın kendisine ihtiyacını bildiren hiçbir kimseyi geri çevirmediğini belirtmişlerdir (bk. *Müsned*, VI, 130; Müslim, "Fezâ'il", 56, 57; Ebû's-Şeyh, s. 46-48).

Gerek Kur'an'da gerekse Sünnet'te cömertliğin ilâhî bir sıfat ve peygamberlerin de sahip oldukları üstün bir fazilet olarak kabul edilmesi, İslâm ahlâkılarının bu konuya özel bir önem vermelerine yol açmıştır. Ahlâk kitaplarında geleksel uygulama sürdürülerek diğer erdemler gibi cömertlik de israf ve cimrilik diye adlandırılan iki aşırılığın (rezîlet) ortası sayılmıştır. İsfâr şahsî ve ailevî harcamalarda aşırılığa kaçmak, nefsin kötü arzularını tatmin etme uğruna insanî ve dinî hiçbir gaye gütmeksizin eldeki imkânları saçıp savurmak, cimrilik ise dinin ve örfün gerekli gördüğü yerlere harcamaya yapmaktan kaçınmaktır. Kur'an-ı Kerim'de müslümanlara her iki aşırılıktan da sakınarak harcamalarında ölçülü olmaları emredilmiştir (el-A'râf 7/31; el-İsrâ 17/29; el-Furkân 25/67).

İslâm ahlâkına göre cömert olabilmek için başkalarına yardım etmek yeterli değildir. Ayrıca bu yardımın isteyerek ve seve seve yapılması gerekir (bk. el-Haşr 59/9). Çünkü diğer bütün ahlâkî faziletler gibi cömertlik de insanda bir huy ve meleke haline gelmekle kazanılmış olur. Bu sebeple ara sıra veya isteksiz olarak ya da zorla iyilik yapan bir kimse cömert sayılmaz. Buna karşılık iyilik yapma niyet ve iradesi taşıdığı halde bunu gerçekleştirme imkânına sahip olmayan insan cömert sayılır (Gazzâlî, III, 53, 58, 60). Cömertliğin meleke halini alması güçlü bir irade eğitimiye bağlıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber'e hangi sadakanın daha değerli olduğu sorulduğunda, "Yaşama sevincin yerinde ve mala düşkün olduğun, zenginliği arzulamakta ve fakirlikten korkmakta bulunduğun zamanda verdiğin sadakadır" diye cevap vermiştir (Buhârî, "Zekât", 11). Cömertliğin diğer bir şartı da yardıma mukabil hizmet, mükâfat, övgü ve teşekkür gibi herhangi bir maddî veya mânevî karşılık beklememek (el-İnsân 76/8-10), gösterişten ve yardım edilen kimseyi rencide edecek tutumlardan dikkatle kaçınmaktır (el-Bakara 2/261-265). Ayrıca yardım olarak verilen malın gözden çıkarılan bir şey olmayıp sahibi nezdinde değer taşıması da cömertliğin şartlarından (el-Bakara 2/267; Âl-i İmrân 3/92).

İslâm ahlâkıları yapılan hayrın miktarı, cinsi, hayır sahiplerinin malî imkânları, sosyal tabakalar arasındaki yerleri vb. açılardan konuya eğilerek cömertliği çeşitli tasniflere tâbi tutmuşlardır. Buna göre cömertliğin en alt derecesi, şeriâtın farz kıldığı zekât ve ailenin ge-